

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2011 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2011

2

Vilnius 2012

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2011

2

Vilnius 2012

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-2-65

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2012
© Straipsnių autoriai, 2012

Konferencijos

IX JURGIO LEBEDŽIO SKAITYMAI

2011 m. lapkričio 17 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute įvyko IX Jurgio Lebedžio skaitymai. Šį kartą lietuvių ir lenkų tyrinėtojus sukvietė į tarptautinę mokslinę konferenciją „Literatūra ir Lietuvos modernėjimo procesai XV–XVIII a.“, rengėjai skatino pažvelgti į daugialypį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos, kultūros, raštijos bei literatūros palikimą.

Konferencijoje buvo perskaityta 11 pranešimų, kurių pagrindu tapo pačių įvairiausių žanrų raštijos šaltiniai. Seniausiais dokumentais rėmėsi Dovidė Keršienė (Vilnius). Jos pranešimą „XV–XVI a. LDK valdovo laiškas: tradicija ir modernėjimo procesai“ sudarė dvi dalys. Pirmoje buvo aptariamas bendras kontekstas: laiškų struktūra, tematika, kreipiniai, stilius, leksika, rašto tipologizacijos ir kt. klausimai. Antroje dalyje analizuotas Vytautui rašytas italų humanisto Pranciškaus Akvaviviečio laiškas (1429), kuris lygintas su Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Senajam rašytais Erazmo Roterdamiečio laiškais, nurodant tiek tam tikras valdovo ir jam skirtos epistolikos kanonines ypatybes, tiek per 100 metų išryškėjusius įvairaus pobūdžio pokyčius.

Gana nevienareikšmiškai klausytojai įvertino Elvyros Usačiovaitės (Vilnius) pranešimą „Mitinių įvaizdžių panašumai M. Mažvydo ir M. Strijkovskio raštuose“. Pasirinkimą apibrėžusi pirmumo, leidimo vietos ir – apytiksliai – vienalaikiškumo kriterijais, autorė analizavo penkis bendrus mitinius įvaizdžius, XVI a. pasiekusius „prietarus“, kurie atsikartoja ne tik M. Strijkovskio XVI a. lietuviškų papročių aprašymuose, bet ir bent jau transformuotais pavidalais pasiekia XVII–XIX a. liaudies kultūrą.

Kęstutis Daugirdas (Maincas) pranešime „Petras Goniondzietis. Tradicinių dogmų kritikos pradžia XVI a. LDK ir jos atgarsiai Europoje“ trumpai pristatė Goniondziečio asmenį, o pagrindinį dėmesį skyrė jo prieš Šv. Trejybės dogmą nukreipto veikalo *De Deo et Filio eius* (apie 1560 m.) hermeneutikai bei jos įtakai LDK reformacijai prijaučiančiuose sluoksniuose. Pranešėjas taip pat nušvietė ir atsaką Gonenziečiui – Tiubingeno universiteto profesoriaus Jokūbo Schegko darbą *Contra antitrinitarios* (1566).

Dariuszas Chemperkas (Liublinas) klausytojus nukėlė į paslaptinę ir fantastišką jūrų pasaulį – pranešime „Juozapo Domanovskio *Emblemata niektóre* (1623) – pirmas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pasaulietinių nepanegirinių emblemų ciklas“ analizavo 8 marinistinio turinio emblemų rinkinio originalumą. Jis pastebėjo, jog rinkinyje pavaizduoti jūrų gyviai padeda atskleisti, plėtoti ir pristatyti smulkaus bajoro idealiusius bruožus, tačiau drauge turi nemažai sąsajų su stoikų idealais.

Darius Baronas (Vilnius) klausytojus grąžino prie politinių XVII a. vidurio realių ir pranešime „Kaip atskirti gerą politiką nuo blogo: receptas iš 1666 m.“ priminė kol kas didesnio dėmesio nesulaukusį LDK politinės minties kūrinį, kurio autorius – tuometinis Rietavo klebonas Joakimas Skirmontas. Jo dialogo principu sukonstruotas „Politikos veidrodis“, kuriame sėkmingai apeitos konfesinės nesantaikos apraiškos, daro tekstą savitą bei įdomų ne tik to meto Lietuvos, bet ir visos Abiejų Tautų Respublikos politinės minties kontekste.

Viktorija Vaitkevičiūtė (Vilnius) pranešime „*Homo religiosus* laidotuvių pamoksluose: Barokas ir Apšvieta“, lygindama XVII ir XVIII a. katalikų laidotuvių pamokslus, siekė atskleisti tam tikro laikotarpio pasaulėjautą, mentalitetą, vertybes. Jos nuomone, autoriai, kurdami idealaus žmogaus vaizdinį, buvo veikiami pakitusių retorikos tikslų, todėl skirtingai plėtojo temas – drauge atskleisdami ir skirtingų laikotarpių visuomenių prioritetus.

Živilė Nedzinskaitė (Vilnius), pranešimo „LDK poetikos ir retorikos rankraščių antraštės: Baroko epochos ženklas“ autorė, pasitelkusi gausią rankraštinių medžiagą iš Vilniaus, Kauno, Kražių, Naugarduko, Nesvyžiaus, Gardino, Slanimo, Daugpilio ir kitų LDK jėzuitų kolegijų, domėjosi, ar rankraščių antraščių komponavimo būdas ir jų struktūra priklausė nuo bendrųjų poetikos dėsnių ir buvo veikiami literatūrinės konvencijos.

Ona Daukšienė (Vilnius) atkreipė dėmesį, jog M. K. Sarbievijaus kūriniuose po antikinių įvaizdžių priedanga slypinčios biblinės parafrazės vis dar nėra iki galo iššifruotos šiuolaikinių tyrėjų. Pranešime „Potridentinis diskursas M. K. Sarbievijaus nuorodose krikščionims kūrėjams: teorija ir praktika“ ji siekė parodyti, kaip aptariamojo laikotarpio katalikiškosios literatūros teorijoje ir praktikoje įsitvirtina Šventojo Rašto dėmuo, o daugelyje „Poetikos“ vietų iškilmingai deklaruojamas Biblijos kaip literatūros teksto aukštas vertinimas keičia susižavėjimą antikiniais kūriniais.

Pora pranešėjų analizavo su XVIII a. švietimo sistema susijusius klausimus. Magdalena Šlūsarska (Varšuva) pranešime „Religinio moralinio tikinčiųjų gyvenimo atnaujinimui ir jų papročių gerinimui. Vilniaus vyskupijos dvasininkija vyskupo Ignaco Jokūbo Masalskio (1762–1794) pontifikato metu ir katalikiškoji švietimo reforma“ susitelkė ties Vilniaus diecezijos dvasininkų pasisakymais, susijusiais su tikinčiųjų morale bei jų religinėmis praktikomis. Autorė pastebėjo, kad religinė, didaktinė raštija, pamokslai, ganytojų laišakai, kitų šalių autorių darbų vertimai turėjo bendrą tikslą – skatinti gilesnio vidinio religinio išgyvenimo ir potyrio atgimimą, kovoti su prietarais ir liaudies iškreiptai suvokiamais tikėjimo tiesų pasireiškimais, suprimityvintu pamaldumo modeliu, kuris buvo būdingas ne tik prastuomenei, bet ir daugeliui bajorų. Temą pranešimu „Pijorų mokymo sistemos novatoriškumas ir akademinė tradicija: remiantis *Methodus docendi pro Scholis Piis provinciae Litvaniae* (1762)“ tarsi pratęsė Asta Vaškelienė (Vilnius), pristatiusi pagrindinį dokumentą, reglamentavusį pijorų vienuolijos veiklą ir mokymo turinį. Ji ne tik išryškino humanitariniams mokslams skiriamą vietą pijorų lavinimo sistemoje, jų

dėstymo specifiką, bet ir atkreipė dėmesį į „Nuostatuose“ reglamentuojamus profesorių ir mokinių tarpusavio santykius, etines ir estetines nuorodas.

Konferenciją sąlyginai apibendrino ir įvairių laikotarpių tradicijų, vertybių, mentaliteto bei raštijos sąsajas atskleidė Darius Ku o l y s (Vilnius). Pranešime „Apšvietos raštija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: naujos idėjos, nauji vaizdiniai?“ jis pastebėjo, jog šio laikotarpio LDK raštijoje neretai buvo pasitelktos ir aktualizuotos Antikos bei Renesanso idėjos, susijusios su respublikoniškosiomis vertybėmis. Remdamasis K. Kognovickio, F. Modževskio ir kt. kūrinių pavyzdžiais, autorius atskleidė, jog naujumas Apšvietos autorių raštuose LDK reiškėsi greta pagarbos protėviams ir istorijai, o naujoms idėjoms grįsti buvo mielai naudojamosi poros šimtų metų senumo tekstais.

Išklause pranešimus, konferencijos dalyviai – klausytojai ir pranešėjai – įsijungė į diskusiją tiek pratęsdami pranešimų temas, tiek išsakydami bendresnio pobūdžio pastebėjimus, susijusius su LDK raštijos ir literatūros, kultūros ir tradicijų bei vertybių tyrimais. Konferencijos rengėjai ketina publikuoti pranešimų tekstus viename iš „Senosios Lietuvos literatūros“ tomų.

Jolita Sarcevičienė

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA „VAZŲ EPOCHA LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE“

2011 m. spalio 19 d. LDK valdovų rūmuose įvyko Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Senovės ir viduramžių katedros, Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus bei Lenkijos instituto Vilniuje surengta tarptautinė mokslinė konferencija „Vazų epocha Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“.

Simboliškai trijų Vazų dinastijos valdovų laikotarpio (1588–1668) pradžią žymi Žygimanto Vazos patvirtintas III Lietuvos Statutas, o užbaigia po sunkios Maskvos okupacijos besikelias Vilnius. Konferencijos organizatoriai pažymėjo ir dar dvi sukaktis: prieš 400 metų (1611 m. birželio 13 d.) iš Maskvos po beveik šimtmečio pertraukos vėl buvo atgautas Smolenskas, o prieš 350 metų (1661 m. gruodžio 3 d.) – paskutiniai maskvėnai paliko okupuotas Vilniaus pilis. Tad konferencijos dalyvius sveikinę Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis, Lenkijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje Janusz Skolimowski bei konferenciją organizavusių institucijų vadovai kvietė susirinkusius dar kartą permąstyti spindinčią didybę ir pažymėtą nesėkmių Vazų

epochą, kurioje itin glaudžiai susipina ne tik LDK ir kaimyninių šalių, bet ir visos Vakarų Europos realijos.

Pirmas buvo perskaitytas Heryko W i s n e r i o (Lenkijos MA Istorijos institutas) pranešimas „Keletas žodžių apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos terminologiją Žygimanto Vazos valdymo laikotarpiu (1588–1632)“, kuriame buvo pabrėžiama, kad III Lietuvos Statutas liudija LDK suverenumą, o LDK bajorai gerai suvokė savo atskirumą. Drauge buvo atskleistas jų požiūris į Abiejų Tautų Respubliką, kurią neretai vadindavo bendra tėvyne. Pranešime „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė religinėse polemikose Žygimanto Vazos laikais“ Urszula A u g u s t y n i a k (Varšuvos universitetas) panašią problematiką nagrinėjo iš Lenkijos bajorijos žiūros taško ir siekė pademonstruoti, kaip Lietuvos atskirumas buvo vertinamas Lenkijoje. Naudodamasi katalikų autorių darbais ji atskleidė, jog polemistai dažniausiai laikėsi bendros istorijos su polocentriniu akcentu pozicijos, pabrėždami katalikybės kaip esminio LDK integracijos laido svarbą.

Nemažai mokslininkų savo pranešimuose vienokiu ar kitokiu aspektu palietė karo ir karybos klausimus. Eugenijus S a v i š č e v a s (Vilniaus universitetas) pranešime „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Leonas Sapiega ir Smolensko karo kampanija (1609–1611)“ susitelkė ties istoriografijoje išgalėjusių nuostatų revizija ir aptarė mažiau tyrinėtus kanclerio veiklos epizodus. Ar pagrįstai rusų istoriografijoje Leonas Sapiega šios kampanijos metu vadintas intrigantu, Dmitrijaus-apsišaukėlio „kūrėju“ ir sumaišties metų Rusijoje pranašu, klausė pranešėjas. Andrzejus Zakrzewskis, Antanas Tyla ir Elmantas Meilus kalbėjo apie sudėtingą Maskvos okupacijos lakotarpį XVII a. viduryje. A. Z a k r z e w s k i s (Varšuvos universitetas) pranešime „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės santvarka Maskvos okupacijos metais XVII a. viduryje: kai kurie aspektai“ akcentavo, jog maskvėnai okupavo LDK teritorijas neketindami iš jų trauktis, todėl siekė į savo pusę palenkti bajoriją, kuriai garantavo turėtas teises ir privilegijas. Taip pat pranešėjas atkleidė teismų darbo okupacijos sąlygomis specifiką ir legalius būdus, kuriais vietiniai gyventojai naudojami norėdami apsaugoti nuo maskvėnų kariuomenės smurto bei plėšimų. Temą pratęsė A. T y l o s (Lietuvos istorijos institutas) pranešimas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečių valstybės gynimas XVII a. vidurio okupacijos sąlygomis“. Jame pranešėjas atskleidė valstybinės savimonės raišką Žemaitijos ir Aukštaitijos bajorų 1656–1658 m. konfederacijose, analizavo savanoriškos gynybos organizaciją, savanoriško mokesčio kariuomenei išlaikyti rinkimą ir pan. E. M e i l u s savo dėmesį sutelkė į padėtį Vilniuje (pranešimas „Jono Kazimiero Vazos laikų Vilnius (1648–1668)“). Autorius pastebėjo, kad šis laikotarpis žymi LDK sostinės klestėjimo pabaigą. Drauge jis atsargiai kvestionavo istoriografijoje išgalėjusias nuostatas apie itin pragaištingą miestui maskvėnų okupaciją ir susitelkė ties kasdienio vilniečių gyvenimo apraiškomis, kurios skleidėsi net ir sudėtingomis miesto okupacijos sąlygomis. Vladas R a k u t i s (Generolo J. Žemaičio Lietuvos karo akademija) klausytojus sudomino atskleisdamas LDK poziciją Vazų jūrinės politikos klausimu ir pateikdamas įdomių detalių apie laivyno vykdytas

karines operacijas (pranešimas „Vazų karinis jūrų laivynas ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė“).

Vazų valdymo laikotarpio realijas pranešimuose atskleidė ir kiti prelegentai. Tiesa, didesnė dalis pranešėjų vis dėlto telkėsi ties politikos klausimais. Štai Gintautas Sliedorsas pranešime „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų Pacų nuostatos valstybės užsienio politikos klausimais XVII a. 6–8 deš.“ išskyrė net keturias šios giminės atstovų pozicijas, kurios kito nuo aktyvaus talkinimo valdovui Andrusovo paliaubų laikotarpiu iki beveik atviro LDK elito telkimo stoti prieš valdovo ketinimus. Pranešėjas taip pat siekė paneigti istoriografijoje vyraujančias nuostatas, jog Pacai užsienio politikos veikloje vadovavosi siaurais giminės interesais.

Vis dėlto konferencijoje būta ir kultūros istorijai skirtų temų. Živilė Nedzinskaitė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) pranešime „Žygimantas ir Vladislovas Vazos M. K. Sarbievijaus kūryboje ir XVII–XVIII a. jėzuitų retorikos paskaitose“ derino, regis, temiškaai tolimus šaltinius, aptarė valdovams dedikuotus kūrinius, jų atsiradimo aplinkybes, naudotas menines priemones. Kasdienio miesto gyvenimo spalvos ir įvairovė, sudėtingi skirtingo tikėjimo gyventojų santykiai atsiskleidė Raimondos Ragauskienės (Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus pedagoginis universitetas) ir Liudo Glemezos (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Vytauto Didžiojo universitetas) bendrame pranešime „1599 m. Velykų sąmyšis Vilniaus pilyje: įvykio analizė“. Pranešėjai ne tik rekonstravo 1599 m. balandžio 12 d įvykius (dalyvius, jų motyvus ir pan.), kuriuos įvardijo kaip vieną paskutinių religinių konfliktų, bet ir atskleidė, jog konflikto šalių pateiktuose parodymuose itin gerai nušviečiama pilies padėtis aptariamam laikotarpiu: jos pavaldumas, įtvirtinimai, ūgulos dydis ir pan. Tyrinėtojas iš Lenkijos Piotras Jacekas Jamskis (Lenkijos MA Meno institutas) išsamiaame pranešime „Maskvos koplyčios Varšuvoje legenda“ pateikė plačią koplyčios-mauzoliejaus, kuriame buvo palaidoti Vasilijus IV Šuiskis ir jo giminaičiai, mirę nelaisvėje, istorijos panoramą. Pranešėjas akcentavo propagandinį šio statinio aspektą, aptarė ikonografinius šaltinius, lokalizaciją ir pan.

Pranešimai sulaukė aktyvaus klausytojų dėmesio, konferencijos metu kilo įdomių diskusijų. Skaitytus pranešimus organizatoriai ketina išleisti atskiru leidiniu.

Jolita Sarcevičienė

GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJĄ MENANT: X TARPTAUTINĖ XVIII A. LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ISTORIJOS TYRINĖTOJŲ KONFERENCIJA

2011 m. lapkričio 24–25 d. Vilniuje, Lietuvos istorijos institute susitelkė gausus XVIII a. LDK istorijos ir kultūros tyrinėtojų būrys. Jau dešimtą kartą jie rinkosi į tarptautinę mokslinę konferenciją, šį kartą pažymėtą Gegužės 3-iosios Konstitucijos ženklui, – skirtą 220-osioms šio įvykio metinėms ji ir pavadintą „Tarp tradicijų ir naujovių: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje“. Konferenciją organizavo Lietuvos istorijos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, Lenkijos institutas Vilniuje bei Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai.

Kaip teigė organizatoriai, konferencijos tikslas – bendrai diskusijai sutelkus XVIII a. istorijos tyrinėtojus iš Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos, Rusijos, Didžiosios Britanijos ir kitų šalių, įvertinti historiografijoje dominuojančius požiūrius ir naujausių tyrimų rezultatus, o drauge – atsakyti į klausimą, kiek Lietuvos ir visos Abiejų Tautų Respublikos visuomenė buvo subrendusi priimti Apšvietos epochos nešamas valstybės ir visuomenės modernizavimo idėjas, kiek ir kokiose srityse ji išliko tradicinių normų ir tradicinių veikimo formų rėmuose.

Konferenciją Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkės vardu sveikino seimo narys Julius Dautartas, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis, Lenkijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje Janusz Skolimowski, Lenkijos instituto Vilniuje vadovė Małgorzata Kasner, Lietuvos istorijos instituto direktorius Rimantas Miknys. Kalbėjusieji akcentavo Gegužės 3 d. konstitucijos svarbą ir linkėjo išanalizuoti pokyčius valstybėje ir visuomenėje, vedusius į Ketverių metų seimo reformas ir Gegužės 3 d. konstituciją, aptarti tradicijų ir naujovių santykį politinėje, socialinėje bei kultūros sferose.

Pirmąją konferencijos posėdį „Parlamentarizmo raida XVIII amžiuje“ pradėjo Andrzejus S t r o j n o w s k i s (Čenstakava), perskaitęs pranešimą „Abiejų Tautų Respublikos seimo posėdžių kultūra XVIII amžiuje“. Prelegentas siekė atskleisti seimo darbo efektyvumą remdamasis ne priimtų nutarimų skaičiumi, o posėdžių kultūra ir jos įtaka visuomenei. Atkreipęs dėmesį į amžininkų atsiminimuose ir historiografijoje nusistovėjusią neigiamą nuomonę apie seimelių darbo tvarką ir kultūrą, A. Strojnowskis pabrėžė, kad XVIII a. seimo darbas vyko nuolatinės politinės kovos fone, kuri neišvengiamai atsispindėjo ne tik seimo, bet ir seimelių kasdienybėje. Andrejus M a t s u k a s (Minskas) akcentavo seimelių ir vietos administracijos pareigūnų bendradarbiavimo svarbą seimelių darbo efektyvumui (pranešimas „Neišardomi“ seimeliai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Augusto III valdymo laikotarpiu“). Vis dėlto jis pabrėžė, kad ne mažesnę įtaką tolydžiam seimelių darbiui turėjo ir didesnių bajorijos grupuočių parama. Andrzejus B. Z a k r z e w s k i s

(Varšuva) pranešime „Lietuvos seimeliai Didžiojo seimo epochoje: tarp tradicijų ir naujovių“ analizavo 1791 m. konstitucijoje įteisintus seimelių darbo nuostatus. Jo nuomone, dokumentas veikiau įteisino ne vieną dešimtmetį galiojusią tvarką, o įvestų naujovių buvo labai neženklu.

Valdovo ir seimo santykius pranešimuose nagrinėjo Dorota D u k w i c z (Varšuva) bei Richardas B u t t e r w i c k a s (Londonas). Pirmoji pranešėja, remdamasi Rusijos pasiuntinio Štakelbergo pranešimais į Peterburgą, siekė rekonstruoti aktyvius Rusijos, Austrijos ir Prūsijos diplomatų siekius paveikti seimelių darbą išrenkant sau palankius deputatus (pranešimas „Karaliaus grupuotės Lietuvoje formavimosi pradžia (1773 m. seimelių kampanija)“). D. Dukwicz akcentavo, kad jos nagrinėtu periodu Rusijos pasiuntinys vis dėlto patyrė nesėkmę, nes LDK išliko valdovo įtakoje. R. Buterwickas pranešime „Ar karaliaus grupuotė neturėjo programos?“ kėlė klausimą: ar asmeninės nuostatos ir geopolitinė padėtis buvo vienintelės priežastys, dėl kurių didelė dalis vietos pareigūnų tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje liko ištikima ir bendradarbiavo su valdovu?

Posėdį baigė pranešimai, kuriuose buvo analizuojama Lenkijos ir Lietuvos institucijų veikla XVIII a. pabaigoje. Valdas R a k u t i s (Kaunas, Vilnius) pranešime „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Abiejų Tautų Respublikos institucijų tarpusavio santykiai ir jų raida XVIII a. antroje pusėje“ apžvelgė su LDK kariuomene susijusių institucijų ir pareigūnų finansavimo specifiką, efektyvumą, teorijos ir praktikos santykį bei veiksmingumą. Pranešėjas pabrėžė karinių-civilinių komisijų veiklos efektyvumą bei didelį įnašą sėkmingam kariuomenės funkcionavimui karo metu. Ramunė Š m i g e l s k y t ė - S t u k i e n ė (Vilnius) nagrinėjo Lenkijos ir LDK institucijų sujungimo įgyvendinimą praktikoje. Pranešime „Nuo gegužės 3 d. iki spalio 20 d.: Lietuvos ir Lenkijos valstybinių institucijų „suliejimo“ pradžia“ ji pastebėjo, kad „suliejimas“ praktiškai neįvyko: tokios institucijos kaip Iždo komisija ir toliau priimdavo atskirus Lenkijai ir LDK dokumentus, liko neišspręstas LDK išdo komisijos archyvo klausimas, tebedirbo senieji jos nariai.

II konferencijos posėdyje „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė geopolitinių XVIII a. iššūkių kontekste“ buvo perskaityti trys pranešimai. Gintautas S l i e s o r i ū n a s (Vilnius) supažindino su Vilniaus vyskupo K. K. Bžostovskio veikla Šiaurės karo metais (pranešimas „Vilniaus vyskupijos valdymas iš Rytų Prūsijos Didžiojo Šiaurės karo metais (1707–1709 m.)“). Pranešėjas apžvelgė, kada ir kodėl vyskupas pasitraukė į Prūsiją; kaip reagavo į Stanislovo Leščinskio išrinkimą karaliumi; kokioje bendruomenėje vyskupas atsidūrė Prūsijoje; kokie buvo Vilniaus vyskupijos valdymo ypatumai esant toli nuo jos ir pan. Kita Šiaurės karo veiksmuose aktyviai dalyvavusi asmenybė tapo Kirilo K o č e g a r o v o (Maskva) pranešimo „Kunigaikštis Grigalius Oginskis ir caras Petras I Didžiojo Šiaurės karo metu“ centrine figūra. Remdamasis Žemaitijos seniūno veikla, pranešėjas ne tik siekė atskleisti jo bei Rusijos valdovo ir aukštųjų pareigūnų kontaktų ypatumus, bet ir bandė įrodyti, kad kai kurie pavieniai LDK didikai siejo su Rusija ne tik trumpalaikius, bet ir ilgalaikius strateginius planus. Boriso N o s o v o (Maskva) pranešimas „Lietuvos

Didžioji Kunigaikštystė ir Rusija I padalijimo išvakarėse ir jo metu“, kuriame buvo analizuojami santykiai tarp Rusijos valdovų ir pasiuntinių bei prorusiškai nusiteikusių LDK didikų, prikaustė klausytojų dėmesį dėl išsakytų kontroversiškų teiginių. Bene didžiausios reakcijos sulaukė tyrinėtojo nuomonė, jog Rusijos valdžios politiką LDK žemių atžvilgiu galima vadinti liberalia iki pat Kosciuškos sukilimo.

Pirmosios konferencijos dienos popietė buvo skirta diskusijai „Gegužės 3 d. Konstitucija ir Abiejų Tautų Respublikos įžadas Lietuvos istorijoje“. Diskusijos dalyviai (Liudas Glemža, Robertas Jurgaitis, Zigmantas Kiaupa, Eligijus Raila, Andrzejus Stroynowskis, A. B. Zakrzewskis, V. Rakutis, R. Šmigelskytė-Stukienė, Vaidotas Vaičaitis ir kt.) nesiekė „padėti taško“ ilgamečiuose XVIII a. pabaigos Lenkijos–Lietuvos respublikos istorijos tyrimuose. Išsakydami kritiką kai kurių istoriografijoje įsigalėjusių teiginių atžvilgiu, revizuodami dažnai ideologiškai motyvuotas tyrimų tendencijas ir keldami naujus klausimus, mokslininkai ne tik skatino ir provokavo aktyvias diskusijas, bet ir atskleidė istorijos mokslo raidos tendencijas, efektyvius kalbėjimo apie praeitį metodus ir brėžė būsimų tyrimų koncepcijas.

„Tarp baroko ir apšvietos: kultūros tyrimų atodangos“ – taip vadinosi III konferencijos posėdis, kuriame daugiausiai kalbėjo kultūros tyrinėtojai: menotyrininkai, filosofai, istorikai. Auksė K a l a d ž i n s k i e n ė (Vilnius) pranešime „*Vilniaus baroko mokyklos sklaida Livonijos, Polocko ir Vitebsko vaivadijose*“ klausė: ar šios *baroko mokyklos* darbų pasklidimas tam tikrose LDK teritorijose buvo atsitiktinis, ar tyrinėtojas gali pastebėti tam tikrus dėsningumus? Pateikdama Juozapo Fontanos, Jono Kristupo Glaubico bei Jono Valentino Tobijo de Dyderšteino pavyzdžius, tyrinėtoja atkreipė dėmesį į architektų gyvenamosios vietos ir ilgamečių santykių su galingais ir turtingais užsakovais sąsajas. Dalius V i l i ū n a s (Vilnius) nagrinėjo fiziokratų tekstus apie prigimties viršenybę prieš Dievą ir atkreipė dėmesį į sporadišką, statišką ir nekūrybišką fiziokratizmo receptiją LDK (pranešimas „Fiziokratizmas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės intelektualinių tradicijų ir naujovių kontekste“). Bajorijos kasdieniame gyvenime atsispindėjusius XVIII a. II pusės mąstymo pokyčius pranešime „Apšvietos idėjų atgarsiai vidutiniosios bajorijos tradicinio gyvenimo aplinkoje“ nagrinėjo Dalia R a m o n i e n ė (Vilnius). Šaltiniu pasirinkusi dvarų bibliotekų inventorių, atsiminimų, laiškus bei kitus dokumentus, išsibarsčiusius regioniniuose archyvuose ir dažnai aplenkiamus tyrinėtojų, pranešėja užfiksavo juose atspindėtas permainas gyvenamųjų namų architektūroje, bibliotekose saugotuose leidiniuose, pasikeitusioje dailės kūrinių tematikoje ir pan.

Jolita S a r c e v i č i e n ė (Vilnius) pranešime „Antanas Kazimieras Sapiega ir jo dienoraštis: asmenybės profilis“ akcentavo *egodokumentais* vadinamų šaltinių specifiką ir pamėgino atskleisti asmenybę didiko, kuris kasdieniuose užrašuose nepateikė informacijos apie savo vidinį pasaulį. Ar sąmoningai autocenzūruotas ir į ateities kartas kaip adresatą nukreiptas šaltinis gali padėti tyrinėtojams rekonstruoti asmenybės bruožus bei autoriaus vertybes ir interesus, jausmus ir pasaulėžiūrą, įsitikinimus ir baimes, klausė

autorė. Magdalena Ślusarska (Varšuva) dėmesį sutelkė į Vilnių, kuriam, pranešėjos nuomone, ypatingą dviasią XVIII a. II pusėje suteikė kultūrinių ir politinių institucijų samplaika. Pranešime „Vilniaus kultūrinio gyvenimo pokyčiai Stanislovo Augusto valdymo laikotarpiu“ ji aptarė valdovo karūnacijos dienos renginius, vykusius mieste, ir jų cikliškumą, akcentuodama tiek miesto tapimą antikarališkosios opozicijos centru, tiek karūnacijos dienos ritualus ir papročius. Natalija Slizh (Gardinas) pranešime „Skyrybos – pokyčių XVIII a. bajorijos šeimos tradicijose atspindys“ kalbėjo apie konkrečius šeimų iširimo atvejus. Pranešėjos nuomone, jos pateikti pavyzdžiai liudijo permainas smulkiosios bajorijos mentalitete ir šeimos narių santykiuose. Posėdį užbaigė Olga Mastianica (Vilnius), kuri išsamiai ir itin koncentruotame pranešime „Moterų patriotinis auklėjimas viešajame diskurse (XVIII a. pabaiga)“ atskleidė, kodėl aptariamam laikotarpiu vis aktyviau diskutuota apie moters grįžimo į šeimą poreikį. Pasitelkusi mokymo įstaigų programas, pedagoginės literatūros patarimus ir pan. šaltinius pranešėja teigė, jog nepaisant to, kad viešajame diskurse moteris buvo laikoma vaikų pilietinių dorybių formuotoja, praktiškai nebuvo lengva nurodyti būdus, kaip pateikti naujas auklėjimo tendencijas moterims.

IV konferencijos posėdyje „Viešojo sektoriaus pokyčiai XVIII a. Lietuvoje“ pranešimus skaitę mokslininkai analizavo įvairių socialinių grupių patirtis ar procesų eigą permainų laikotarpiu. Aivo Ragausko (Vilnius) pranešimą „Tarp bendruomenės ir valstybės: pokyčiai Vilniaus miesto valdžios elite XVIII a.“ išprovokavo 1784 m. publikuotas dokumentas, atskleidžiantis ir demaskuojantis valdančiojo Vilniaus miesto elito giminystės ryšius. Šią informaciją patikrinęs kituose dokumentuose, pranešėjas patvirtino, kad dokumente pateikta informacija yra absoliučiai teisinga, vis dėlto teigė manęs, jog ne visada tie giminystės ryšiai veidavo. Miesto valdančiojo elito grupę nagrinėjo ir Aliaksandras Douaras (Minskas). Pranešime „Pružanų miesto savivalda XVIII a. 7–8 dešimtmečiais“ jis analizavo miesto tarybos sudėtį, jos funkcijas, išimtinai gerai išlikusiose miesto knygos užfiksuotą informaciją apie miesto valdymo kasdienybę ir pan. XVIII a. II pusę įvardijęs kaip lūžio tašką Abiejų Tautų Respublikos žydų istorijoje, Arvydas Maciulevičius (Vilnius) pranešime „Tarp tradicijos ir naujovių: žydai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ekonominėje struktūroje XVIII a.“ kalbėjo apie žydų ir didikų santykius, kuriems įtaką darė aptariamam metu itin suaktyvėjusi žydų ekonominė veikla ir prasiplėtęs jos spektras. Domininkas Burbas (Vilnius) atsigrėžė į III Lietuvos Statuto nuostatų sąsajas su praktika ir pranešime „Plėšimo nusikaltimo specifika XVIII a. Vilniaus pavieto bajorų bylose“ analizavo plėšimo vietą nusikaltimų klasifikacijoje įvairių šalių istoriografijoje bei pateikė kazuistikos pavyzdžių iš Vilniaus pavieto teismų kasdienybės.

Konferenciją užbaigė pranešėjai, vėl sugrąžinę klausytojus prie XVIII a. pabaigos institucijų istorijos. Irina Kiturko (Gardinas) kalbėjo apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Iždo komisijos funkcijas. Pranešime „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Iždo komisija XVIII a. antrosios pusės ūkio modernizacijos akivaizdoje“ ji daugiausia

dėmesio skyrė „modernizacijos“ sąvokos precizikai. O Eduardas Brusokas (Kaunas, Vilnius) analizavo Kosciuškos sukilimo metu 1,5 mėnesio veikusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Visuomenės saugumo deputacijos bei kitų institucijų, su kurių pagalba minėtoji deputacija galėjo veikti visame krašte, veiklą (pranešimas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Visuomenės saugumo deputacijos organizacijos ir veiklos bruožai 1794 m.“).

Konferencijos metu netrūko diskusijų, mokslininkai aktyviai reagavo į kolegų išsakomas prielaidas, į mėginimus revizuoti istoriografijoje įsigalėjusias nuostatas, kėlė klausimus apie ateityje laukiančias naujas tyrimų temas.

Jolita Sarcevičienė